

Живка КОЛЕВА-ЗЛАТЕВА
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

**ЗА „ПРИМИТИВНОСТТА“ КАТО ХАРАКТЕРИСТИКА
НА ЗВУКОИЗОБРАЗИТЕЛНАТА ЛЕКСИКА
И ДИАХРОННАТА ИНТЕРПРЕТАЦИЯ НА ТОЗИ ФАКТ**

Zhivka KOLEVA-ZLATEVA
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

**ON THE ‘PRIMITIVITY’ AS A FEATURE
OF SOUND SYMBOLIC WORDS
AND THE DIACHRONIC INTERPRETATION OF THIS FACT**

The sound symbolism in language is investigated in the light of the orthogenetic principle of Heinz Werner, which states that “wherever development occurs it proceeds from a state of relative globality and lack of differentiation to a state of increasing differentiation, articulation, and hierarchic integration”. According to this principle one phenomenon is considered to be cognitively more primitive if in its development it is closer to the pole with lack of differentiation. The paper shows that the lack of differentiation can be seen in the nature of sound symbolic denomination as iconic, phonetically motivated signs and in all of their features – pragmatic, semantic, phonetic, grammatical. From this point of view sound symbolism can be defined as a primitive and ancient linguistic phenomenon. Neurolinguistic data confirms this conclusion.

Keywords: sound symbolism, iconicity, language development, Heinz Werner's orthogenetic principle of development, primitivity, interpretation of neurolinguistic data

1. Въведение

Примитивността е характеристика, дискутирана относно такива чисто човешки същности, като език, мислене, поведение, култура, в това число обществено устройство, религия, изкуство. С натрупването на емпирични данни и развитието на теоретичните знания, а също и заради възможността за оценъчна трактовка на самата характеристика, тя започна да се избягва, да се коментира като некоректна, унижаваща или да се употребява компромисно, с уточнението „така наречената“. Това с особена сила

е валидно относно квалификацията на езиците като „примитивни“. Аргументът, който обикновено се посочва, е че всяка идея, която може да бъде изразена на даден език, може да бъде изразена и на всеки друг език, макар и с не еднаква лекота (вж. например Бархударов 1975: 19; Вежицкая 2011: 56).

И ако за един език като цяло вече трудно се приема определянето му като примитивен, съвсем не стоят така нещата относно отделните езикови факти, съпоставяни един с друг в качествено отношение с оглед на еволюционния критерий. Например има такива, които са невъзможни за ранен стадий от развитието на езика (разглеждан в индивидуален или социален аспект), и такива, които тогава са единствено възможни. Така от еволюционна гледна точка оценката на примитивността (или развитостта) на езиковите факти, осмисляна като показател за различно качество, не може да бъде оспорена. Като по-примитивно може да бъде определено еволюционно по-древното от по-новото. То има по-общ характер, присъщо е на всички езици. И тук става дума за различие от когнитивно естество. Установено е например, че предлозите късно се усвояват от децата, че те всички преминават през етапа на „телеграфната реч“ в своето езиково развитие (Brown 1973: 75); знае се също, че и в еволюцията на езика предлозите са по-ново образуване и възникват от други лексикално-граматически класове. Затова те няма как да бъдат отнесени към примитивните в когнитивно отношение езикови явления. Същевременно неформираността на частите на речта в ранната детска реч, което е свързано с неразчлененото означаването на ситуацията чрез холофразата (Brown 1973: 128), намира паралел в общия произход на имената и глаголите в индоевропейския праезик и постепенното им разграничаване чрез формиране на глаголните и именните флексии (вж. Андреев 1957: 16, 18). Така прилаган, еволюционният критерий взема под внимание единствено оста на времето. Като по-примитивно може да се тълкува това, което е еволюционно по-ранно – в онтогенезата или филогенезата на езика. Този критерий не обяснява същността на качествените различия между езиковите факти с оглед на развитието, не дава отговор на въпроса защо някои се появяват рано, а други късно и защо за вторите ранната поява е невъзможна (особено по отношение на наблюдаемата онтогенеза, където всяка хипотеза може да бъде проверена).

В настоящата статия ще се спрем на предложения от психолозите Хайнц Вернер и Бернард Каплан подход за оценка на съпоставената когнитивна сложност на явленията и за измерване на примитивността (или развитостта) като качествена характеристика и ще приведем аргументи за отнасянето на звукоизобразителността (разбирана като установяване на

пряка връзка между звукова форма и значение) към примитивните езикови явления. Ще видим също така как се интерпретира този факт в диахронна перспектива. Трябва да отбележим, че звукоизобразителността, която дълги години беше пренебрегвана заради абсолютизирането на постулата на Фердинанд дьо Сосюр за арбитражността на езиковия знак, вече все по-често привлича вниманието на лингвистите под влияние на развитието на психолингвистиката и когнитивната лингвистика, също и във връзка с формулиране на хипотези в диахронната лингвистика (вж. например Воронин 1990; Колева-Златева 2008; Михалев 2010, 2012).

2. Примитивността в светлината на ортогенетичния принцип на Х. Вернер и Б. Каплан

За оценка на примитивността (или развитостта) на явленията от когнитивната сферата Х. Вернер и Б. Каплан се опират на закономерност в развитието на различни биологични феномени, установена от такива области на науката, като сравнителната анатомия, ембриологията, неврологията. Това е закономерност, формулирана от Х. Вернер като всеобхватен еволюционен принцип (станал известен като „ортогенетичен принцип“). Съгласно този принцип развитието, където и да се извършва, предполага изменение от състояние с относителна глобалност и липса на диференциация в състояние с нарастваща диференциация, изграждане на взаимовръзки и интеграция в йерархични структури (Werner 1940: 40; Werner 1957: 126; Werner–Kaplan 1956: 866). Подобна идея е отразена и в схващането на Ернст Касирер относно примитивното мислене, където по думите на философа „все още е твърде трудно да се диференцират сферите на битието и значението. Често те са преплетени: символът изглежда надарен с магическа и физическа сила. Но с развитието на човешката култура диференцирането между нещата и символите става ясно осезаемо...“ (Cassirer 1944: 80).

В контекста на еволюционния принцип понятието „примитивност“ получава същностна трактовка в когнитивна перспектива. Примитивността се осмисля като относителна величина. По-примитивно е това, което по линията на развитие от състояние, характеризиращо се с отсъствие на диференциация, към състояние с ясно очертана диференциация, изграждане на взаимовръзки и йерархична организация стои по-близо до първия полюс. Както отбелязват Х. Вернер и Б. Каплан, тази трактовка на примитивността съществено се отличава от темпоралната. Съгласно темпоралния критерий по-примитивно е това, което се появява по-рано. Трактовката на примитивността от позициите на ортогенетичния принцип е насочена към качеството на явленията. Редът на появяване на различните феномени

в еволюцията на организма съответства на развитие към повишаване на диференциацията. По този начин намалява тяхната примитивност. И ако темпоралната трактовка на примитивността е способна да разкрие съпоставената примитивност (или развитост) на явленията, същностната трактовка отговаря на въпроса защо дадено явление е по-примитивно (или по-развито).

Важно е да се има предвид и следното. Както отбелязват Х. Вернер и Б. Каплан, примитивните явления никога не изчезват. Те са възможни и в развитите организми, но за организмите, които се намират на полюса с отсъствие на диференциация, те са единствено възможните (Werner–Kaplan 1956: 868–871). Идеята, че в развития език в една синхронна плоскост могат едновременно да съществуват явления с различна когнитивна сложност, създадени през различни етапи от развитието на човешката познавателна дейност, се изказва от редица учени. Техните изводи са основани на изследването на онтогенезата и филогенезата на езика (вж. например Лотман 1978: 8; Обухова 1981: 35–36; Пенчева 1998: 23; Гринфилд 1984: 217, 219).

3. Основания за отнасяне на звукоизобразителността към примитивните езикови явления

Нека да видим има ли основания и какви са те за отнасяне на звукоизобразителността, в двете ѝ разновидности – звукоподражание (свързване на звукова форма със звуково значение) и звукосимволизъм (свързване на звукова форма с незвуково значение, което може да бъде от зрително, тактилно, обонятелно, вкусово, емоционално естество), към примитивните езикови явления.

Темпоралният критерий, приложен към еволюцията на езика изобщо, е уязвим заради високата си хипотетичност, но, приложен към онтогенезата на езика, категорично казва, че има такива основания. Установено е, че звукоизобразителните думи преобладават в ранната детска реч (вж. например Werner–Kaplan 1963: 101–102; Шахнарович 1979: 169; Негневицкая–Шахнарович 1981: 22–23; Reich 1986: 37). Този факт свидетелства за това, че за детето е важно сходството между формата и значението на езиковия знак, каквото в най-висока степен се демонстрира в иконичните звукоизобразителни думи. И тук става въпрос за думи, чиято звукова форма пряко се свързва както със звуково, така и с незвуково значение. Срв. например с отбелязания от Вернер и Каплан факт, че много рано в речевото поведение на детето се появява указателният жест и вокализации от типа на *da*, *ta*, *da-da*, които изпълняват указателна функция (Werner–Kaplan 1963: 77–83). За указателната функция на съгласните *t* и *d*, които се

артикулират в резултат на сочене на обекта с език, пишат и други автори (вж. Воронин 1982: 137, където са цитирани редица изследвания по този въпрос).

Доказателства за примитивността на звукоизобразителните думи могат да се приведат и от позициите на еволюционния подход на Х. Вернер и Б. Каплан. И това са доказателства, свързани със спецификата на този тип думи като иконични знаци, фонетично мотивирани, с техните формални, семантични, граматически, функционални и прагматични свойства. Тези доказателства са насочени към привеждане на аргументи, че на скалата между полюсите с отсъствие и наличие на диференциация и включване в йерархични структури звукоизобразителните думи стоят по-близо до първия полюс. И тъй като в своята еволюция звукоизобразителните наименования се стремят да се избавят от изначалната си мотивираност и постепенно се деетимологизират и преминават в класа на обикновените, конвенционалните думи с арбитрарна връзка между форма и значение, което от своя страна е в съответствие с тенденцията на развитие на езиковия знак към произволност като проява на „стремежа към свобода на развитието“ (Журавлев 1976: 20), всичко казано по-долу, ще се отнася за недеетимологизираните от тях, съхраняващи всички признаци на звукоизобразителността в пълна степен.

За ниска степен на диференциация, а следователно и за примитивност, говори на първо място спецификата на звукоизобразителните наименования като иконични, фонетично мотивирани знаци. Тяхната иконичност е образна и предполага пряка връзка с извънезиковата действителност. За разлика от арбитрарните знаци на езика, чиято значимост е системно обусловена, значимостта на иконичния знак не е обусловена от връзките с други единици на системата, а се определя от сходството със самия обозначававан обект. Ако „функцията на звуковете на езика преди всичко се състои в това да различават думите и на второ място – да създадат огромно множество идентифициращи асоциации със значенията на думите“ (Waugh 1993: 80), в звукоизобразителната дума като фонетично мотивиран езиков знак функцията на звуковете се свежда преди всичко до създаване на идентифициращи асоциативни връзки с обозначававания обект. Това са примарни връзки, но ограничени от фонологичните средства на езика.

Интересни наблюдения са правени върху звукоизобразителните думи, употребявани в езиците на малобройни общества (термин, въведен от антрополозите за избягване на термина „примитивни общества“). В тези езици не само че може да бъде наблюдавано голямото многообразие на

фонетично мотивираните думи, но и самото отношение на човека със съответната менталност към езиковия звук. В обобщаващ труд, посветен на звукоизобразителността, Дж. Накълс, като се позовава на изследвания на различни автори, подчертава, че за членовете на малобройното общество езиковият звук е надарен с изключителна сила, която произлиза от убеждението, че съществува взаимовръзка между речта, дишането и движението; звуковете притежават властта да привличат доброто и да прогонват злите сили; да се говори и пее по време на ритуал означава да се контролира въздухът и по този начин да се създава ред, хармония и красота; с помощта на звука е възможно сливането с висшестоящата природа и т. н. (Nuckolls 1999: 226–228). С други думи, налице е одухотворяване на природата и сливането с нея чрез иконичната употреба на езиковия звук. Любопитен факт отбелязва С. Фелд относно езика калули, говорен в Нова Гвинея. „Съгласно митологията и космологията на калули птиците и хората могат да се превъплъщават едни в други в живота и смъртта“. Това сливане е пълно и в него важно място заема звукът, въплътен в песните-ридания. Този звук за народа калули в своята същност се основава на звуковете на природата (Feld 1987: 192, 207). Сливането на субекта с природата, както и самото магическо мислене илюстрират от една страна отсъствието на строга диференциация между субекта и околната действителност. От друга страна, с неидеална диференцираност се характеризират и самите звукове, с помощта на които се осъществява това единение с природата, тъй като те са иконични, търсещи сходство с обозначаващите обекти, и са значими на базата на това сходство, сами за себе си, а не чрез системно обусловени опозиции.

Доказателства за примитивността на звукоизобразителните езикови знаци могат да се търсят и в техните прагматични свойства, отнасящи се за употребата им. Към тези свойства много изследователи на първо място отнасят използването на звукоизобразителните наименования в устните регистри на езика (вж. например Nuckolls 1992; 1996: 79–100; Voeltz–Killian-Hatz 2001: 3; Kilian-Hatz 2001: 155–156; Bodo 2006: 204, 207), а също съпроводяването им с жестове, с които образуват обща паралингвистична категория (Childs 1994: 181; Voeltz–Killian-Hatz 2001: 3; Kunene 2001: 183–184). Тази особеност на звукоизобразителните думи с голяма точност е отразена в термина „звукови жестове“, въведен от Вундт, използван днес относно звукоизобразителните думи в японския и др. езици (Вундт 1912; Поливанов 1968).

Като се опира на социолингвистичното понятие въвличане (involvement), което в широкия си смисъл означава „всяко усилие на комуниканта – речево, жестикулационно или когнитивно – да вземе участие в комуникативния акт“, Дж. Накълс отбелязва, че звукоизобразителните изрази служат за въвличане на участниците на комуникативния акт в описваното събитие или действие. По думите на автора, те „дават и на говорещия, и на слушащия възможност да вземат участие макар и за миг със своите когнитивни установки, ориентирани към чувствените качества на действието, събитието, процеса“ (Nuckolls 1996: 80, 79). А Килиан-Хац, като отбелязва, че звукоизобразителните думи принадлежат към неформалния езиков регистър, дефинира тяхната прагматична функция като функция на „драматизиране на разказа“, тъй като с тяхна помощ извънезиковите събития се вербализират и се извършва изместване на вниманието от равнището на речта към равнището на събитието. По такъв начин говорещият и слушащият се оказват въввлечени в идеофоничното събитие като вършител и свидетел на действието (Kilian-Hatz 2001: 156).

Цитираната особеност на звукоизобразителните думи може да бъде коментирана и с оглед на тяхната емотивност, експресивност и образност (вж. характеристиките във: Воронин 1982: 89), а тези свойства е много важно да достигнат до адресата. Звукоизобразителните думи не просто обозначават определен денотат, но също така изобразяват негов жив образ, в който ярко присъства и емоционалното отношение на говорещия. Отбелязвано е също, че за изразяване живостта на картината, създавана от звукоизобразителните думи, без тяхното участие биха били нужни много повече обикновени думи (De Jong 2001: 121). Чрез живата образност на фонетично мотивираните думи речта става по-изразителна, по-достъпна за слушащия. Някои автори подчертават бързината, с която при използване на звукоизобразителни думи се предава съобщението (вж. Kabuta 2001: 147). Презрението например (често изразявано и от звукоизобразителните думи), както отбелязва Ст. Димитрова, „се характеризира с високи показатели по скалата на интензивността и се нуждае за реализацията си от реалното или потенциалното присъствие на съзнанието на адресата, който, както и говорещият, има свои определени нравствени (деонтични) и оценъчни (аксиологични) норми“ (разредката моя: Ж. К.-3.) (Димитрова 2009: 94). Ще отбележим, че от своя страна въвличането на говорещия и слушащия в означаваното от звукоизобразителното наименование събитие може да бъде разглеждано като своеобразна проява на недиференцираността, и това е недиференцираност с оглед на самия комуникативен акт с неговите задължителни елементи – говорещ, слушащ, съобщение, референт.

Недиференцираност може да бъде наблюдавана и в значението, и в звуковата форма на звукоизобразителния знак и особено в новообразуването.

Характерен признак на звукоизобразителните думи като цяло, свързан с тяхната съдържателна страна, е семантичната дифузност. Наблюденията над новообразуваните звукоизобразителни думи показват, че в периода на тяхното раждане за тях е характерна размитостта на семантиката. Различните членове на социума употребяват още не утвърдената звукоизобразителна дума относно различни денотати, понякога дори не съвсем отчетливо фиксирани. Това състояние не може да бъде определено като многозначност, тъй като изразяваните значения не се характеризират с дискретност (вж. тази особеност върху примери на съвременни български звукоизобразителни думи в: Колева-Златева 2009). Понякога авторите отбелязват контекстната обусловеност на тези думи, невъзможността ясно да се тълкуват техните значения и недвусмислено да се определят изразяваните семи (Bodomo 2006: 207). Налице е неопределеност, невъзможност за различаване на отделни компоненти в семантичната структура на звукоизобразителната дума (или по-точно липса на такава). С особена сила според С. С. Шляхова и А. С. Лобанова семантичната дифузност се проявява при междуметията и поради тази причина се наблюдават трудности при тяхното представяне и интерпретиране в лексикографската и преводаческата практика (Шляхова–Лобанова 2012: 97).

Отбелязвано е също х о л и с т и ч н о т о назоваване на ситуацията от страна на звукоизобразителни наименования. Например Д. Бек въз основа на наблюденията си над звукоизобразителните думи на тотонакския език (Urreger Nesaha Totopas, език, говорен в Мексико) отбелязва, че „като референти те имат не конкретни обекти, събития или начини за осъществяване на действия, а обхващат сцените като цяло, заедно с техните участници, които действат по определен начин в определени типове събития” (Beck 2005: 6). Със същата дифузност и холистичност се характеризират и думите на ранната детска реч, предимно звукоизобразителни (вж. например Поливанов 1968: 305; Шахнарович 1979: 173). Както отбелязват Вернер и Каплан в книгата си „Symbol formation: An Organismic-Developmental approach to Language and the Expression of Thought“, в когнитивното развитие на индивида се извършва движение от „относително недиференцирано състояние към нарастване на диференциацията и йерархична организация“ (Werner–Kaplan 1963: 7). Авторите описват това изменение, като използват противопоставените понятия: „дифузен“ и „оформен“, „холистичен“ и „аналитичен“, „синкретичен“ и „дискретен“, „ригиден“ и „гъвкав“, „лабилен“ и „стабилен“, които фиксират полюсите между които се осъществява

то. Семантичната дифузност и холистичност на новообразуваната звукоизобразителна дума е свидетелство за недиференцираност, а следователно и за примитивност.

Дифузност се наблюдава и в звуковата форма на новообразуваните звукоизобразителни думи, проявявана на по-късен етап чрез фонетична хипервариативност (метатеза, редуване на гласни, редуване на съгласни – по начин, място на артикулация, по звучност/беззвучност), използване на специфични фонемни (Поливанов 1968: 302; Courtenay 1976: 24; Воронин 1982: 89; Колева-Златева 2008: 90, 257–259), специфична дистрибуция на фонемите: заемани позиции, групиране (Vértes 1965: 161; Joseph 1987: 5; Abelin 1999; Elders 2001: 99–100), неподчиняване на прозодичните закономерности на езика (Doke 1935: 118–119). Поради тази причина редица автори говорят за фонетична аномалност, или даже хипераномалност, на звукоизобразителната лексика (Абаев 1986: 20; Malkiel 1990: 1; Воронин 1982: 89; Childs 1994; Voeltz–Kilian–Hatz 2001: 2; Beck 2005: 1; Vodomo 2006: 204; Шляхова–Лобанова 2012: 104).

За хипераномалност се говори и по отношения на граматическите свойства на звукоизобразителните думи (Воронин 1982: 89; Childs 1994; Voeltz–Kilian–Hatz 2001: 2). Проява на тяхната аномалност се търси в граматическата им изолация. Като „езикови бунтари“, „най-близки заместители на невербалния физически акт“ те стоят настрана, не се вписват в граматическата система на езика (Kunene 2001: 183). Тяхната граматическа аномалност им дава възможност за неразчленено назоваване на ситуацията с оглед на време, място, вършител на действието. Срв. с отбелязаната от С. С. Шляхова и А. С. Лобанова способност на звукоизобразителните думи мигновено да означават ситуацията „тук и сега“ (Шляхова–Лобанова 2012: 92), т.е. налице е съчетаване на адвербиална и глаголна семантика в една езикова форма

Към явленията с отсъствие на диференциация Х. Вернер и Б. Каплан отнасят и синестезията (Werner–Kaplan 1956: 867), а за нея се смята, че е в основата на звукоимовизма, при който чрез акустичните средства на езика се обозначава неакустичен денотат, и при това връзката между звук и значение е пряка. Подробно ролята на синестезията в езика, в това число и в звукоимовичните образувания е разгледана от В. С. Рамачандран и Е. М. Хубард. Авторите формулират хипотезата, че в еволюцията на езика е съществувала неарбитрарна синестетична връзка между формата на обекта и качествата на звука (като в случаите с *bouba* и *kiki*, които в експериментите се свързват от информантите съответно с овални и ръбести обекти, т.е. ръбестите форми на фигурата по подражателен начин се свързват със „заострените фонемни модуляции на звуковата форма *kiki*, а

също така със заострената форма на езика, опиращ в твърдото небце“). За механизма на синестезията в дадения случай отбелязват, че „репрезентацията на определени движения на устните и езика в моторните области на мозъка се налага по неарбитрачен начин върху определени звукови модуляции и фонемни репрезентации в слуховата област, като последната от своя страна може да има неарбитражна връзка с формата на обектите от извънезиковата действителност“. Според авторите в езиковата еволюция е съществувала и синестетична връзка между визуалните характеристики на артикулационните органи и вокализациите (както в случаите с лексемите *petite, teeny, little*, употребявани относно малки обекти, т. е. чрез „малкия“ звук [l], който се артикулира при образуван тесен проход за издишната струя, се имитират малки обекти). Авторите говорят също така за взаимна активация на моторните области, която наричат синкинезия. По този начин обясняват например произхода на някои местоимения като резултат от озвучаване на движенията на устните и езика, съпътстващи определени указателни жестове (Ramachandran–Hubbard 2001: 19–21, 28–29).

Тъй като звукосимволичната номинация освен в сензорната сфера действа активно и в емоционалната, С. В. Воронин предлага като психофизиологична основа на звукосимволизма да се разглежда не синестезията, а синестемията, която също е проява на недиференцираност и предполага смесване не само на усещания с различна модалност, но е на емоции (буквално „съ-усещания“ и „съ-емоции“). Както отбелязва авторът, емоционалният елемент може да участва в синестемията по два начина – или като спомагателен елемент при пренасянето „усещане => емоция => усещане“, или като самостоятелен краен елемент в преноса „усещане => емоция“ (Воронин 1982: 86).

4. Интерпретация на невролингвистичните данни

Разгледаните прояви на недиференцираност на звукоизобразителната лексика и тяхната интерпретация с оглед на примитивността могат да бъдат осмислени и в невролингвистична перспектива. Независимо от това, че „изследването на невралните механизми на звукоизобразителността е в своя начален стадий“ (Kanero et al. 2014), въз основа на вече известното в областта на физиологичните основи на езика и на отделни експериментални невролингвистични изследвания на звукоизобразителна лексика могат да се направят следните заключения, някои от които формулирани по дедуктивен път.

Неврофизиологията и невролингвистиката вече са доказали, че и двете полукълба на мозъка изпълняват езикови функции, но всяко има своя специализация, която може да бъде оценена и от еволюционна гледна

точка. Установено е, че със структурите на лявото полукълбо, при норма доминантно, са свързани еволюционно по-младите функции на езика – висшите езикови процеси и абстрактното мислене. Със структурите на дясното полукълбо са свързани древните механизми на речеобразуването и анализ на речта (вж. Баллонов–Деглин 1976: 193–194). По-голямата древност на функциите на дясното полукълбо се доказва от фактите на онтогенезата. Въз основа на електроенцефалографични данни е установено, че при децата дясното полукълбо на мозъка съзрява по-рано и в първите години от живота доминира над лявото (Кольцова 1980: 32). Ротенберг отбелязва, че „колкото по-късно се извършва окончателното съзряване на структурата на мозъка, толкова по-високо равнище достига неговото функционално развитие“ (Ротенберг 2009).

Установено е също така, че двете полукълба функционират различно при разпознаване и произвеждане на сигналите, в това число и на речевите. Дясното полукълбо „улавя“ обектите като едно цяло, обработваната от него информация се характеризира с цялостност и това е цялостност, създавана за сметка на едномомента интеграция на обектите, докато лявото полукълбо е заето с противоположната дейност, разделянето на цялото на неговите съставни елементи (Ротенберг 2009). Аналитичното ляво полукълбо отговаря за структурната организация на фонемите на езика. Както отбелязват Л. Я. Баллонов и В. Л. Деглин, „при норма лявото полукълбо класифицира фонемите по техните диференциални признаци и поддържа йерархията на тези признаци, осигурявайки устойчивостта на фонологичната система на езика“ (разредката моя: Ж. К.-З.) (Баллонов–Деглин 1976: 133). Отбелязвано е и различното качество на обработваните от двете хемисфери сигнали с оглед на връзката им с обозначаващата действителност. Стъпвайки на изследвания на редица автори, Р. Якобсон отбелязва, че лявото полукълбо обработва сигналите, базирани на фонемните опозиции (с опосредствана връзка с назоваваната реалност), а дясното – сигналите, за които е характерна „пряката, непосредствена, остенсивна връзка между тяхната външна, материална форма и това, което те обозначават“ (вж. Якобсон 1985: 271, 274, 283).

Ако интерпретираме тези изводи от гледна точка на еволюционния принцип на Х. Вернер и Б. Каплан, можем да кажем, че лявото полукълбо е отговорно за развитите функции на езика, които се характеризират с диференциация и йерархична организация. А за дясното полукълбо е характерна глобалността, недиференцираността. По дедуктивен път се налага изводът, че като иконични знаци, на които е свойствена недиференцираността, звукоизобразителните думи би трябвало да са функция на дясната хемисфера, хемисферата с по-древни функции.

Експериментално проучване на група учени върху японски езиков материал подкрепя това предположение и показва, че звукоизобразителните думи активират задната част на дясната горна слепоочна бразда (*sulcus temporalis superior*, STS), докато обикновените думи активират лявата STS (Kanero et al. 2014). Аналогичен извод е направен и в друго изследване, при което е доказано активирането на предната и задната част на лявата горна слепоочна област при осмисляне на словесен материал за разлика от активирането на задната част на дясната горна слепоочна област при семантизиране на звуци от околната среда (Thierry et al. 2003), което е своеобразна проява на обработването остенсивни сигнали, какъвто е и звукоизобразителността. Екипът на Канеро изказва предположението, че звукоизобразителните образувания може да са изиграли ключова роля в произхода на езика именно като мост между неезиковите звукове и конвенционалните думи (Kanero et al. 2014).

Експериментално е доказано също така, че при временна инактивация на лявото полукълбо в резултат на унилатерална електрошокова терапия, прилагана при лечението на шизофрения, се наблюдава размитост на фонемните граници, дифузност на звуковата форма на лексикалните единици (Баллонов–Деглин 1976: 161). С. В. Воронин отбелязва, че оттук следва, че размитостта на фонемните граници е черта еволюционно древна, архаична и че този факт води също до извода за еволюционната древност на размитостта, дифузността на звуковия облик на звукоизобразителните думи (Воронин 1982: 143). По отношение на обработката на лексикалната информация за дясното полукълбо е доказано, че е по-дифузно и по-малко ефективно, за разлика от лявото – по-ефективното и по-локално (фокално) полукълбо (вж. например Semmes 1968; Ахутина–Каширская 2003). Този факт обяснява семантичната дифузност на звукоизобразителната лексика.

Цитираните невролингвистични данни съдържат доказателства и от темпорално, и от същностно естество за примитивността на фонетичната мотивираност. Това, че дясното полукълбо се характеризира с по-древни функции и обработва сигналите с пряка връзка между форма и значение, сред които са и звукоизобразителните думи, може да бъде отнесено към темпоралните доказателства за примитивността на този тип думи. И те са примитивни поради недиференцираността си, поради наблюдаваната формална и семантична дифузност на обработваните сигнали. Именно затова

са и древни. Тяхната недиференцираност и дифузност са физиологично (неврално) обусловени.

5. Заключение

В заключение можем да обобщим, че има категорични основания за отнасяне на звукоизобразителността към примитивните езикови явления поради недиференцираността, проявявана в употребата ѝ в комуникативния акт, а също и в отделните признаци на звукоизобразителните думи и тяхната физиологична основа. Представеният анализ подкрепя приложимостта на ортогенетичния принцип на Хайнц Вернер, формулиран точно и ясно, за обясняване на еволюцията на езиковите феномени. Доказаната примитивност на звукоизобразителността в еволюционна перспектива означава древност, изначалност.

Литература

- Абаев 1986: Абаев, В. И. Как можно улучшить этимологические словари – В: Этимология 1984. Москва: Наука. 1986, 7–27. [Abayev, V. I. Kak možhno uluchshit' etimologicheskiye slovari // Etimologiya 1984. Moskva: Nauka. 1986, 7–27.]
- Андреев 1957: Андреев, Н. Д. Периодизация истории индоевропейского праязыка. – В: Вопросы языкознания. 1957. № 2, 3–18. [Andreyev, N. D. Periodizatsiya istorii indoyevropeyskogo prayazyka // Voprosy yazykoznaneya. 1957. № 2, 3–18.]
- Ахутина–Каширская 2000: Ахутина, Т. В., Каширская, Е. В. Нейропсихологический анализ индивидуальных особенностей переработки лексической информации. – В: Вопросы психологии. №3, 93–101. [Akhutina, T. V., Kashirskaya, E. V. Neyropsikhologicheskiy analiz individual'nykh osobennostey pererabotki leksicheskoy informatsii // Voprosy psikhologii. №3, 93–101.]
- Баллонов–Деглин 1976: Баллонов, Л. Я., Деглин, В. Л. Слух и речь доминантного и недоминантного полушарий. Ленинград: Наука. 1976. [Ballonov, L. Ya., Deglin, V. L. Slukh i rech' dominantnogo i nedominantnogo polushariy. Leningrad: Nauka. 1976]
- Бархударов 1975: Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). Москва: Международные отношения. 1975. [Barkhudarov L. S. Yazyk i perevod (Voprosy obshchey i chastnoy teorii perevoda). Moskva: Mezhdunarodnyye otnosheniya. 1975.]
- Вежбицкая 2011: Вежбицкая А. Семантические универсалии и базисные концепты. Москва: Языки славянских культур. 2011. [Vezhbitskaya A. Semanticheskiye universalii i bazisnyye kontsepty. Moskva: Yazyki slavyanskikh kul'tur.]

- Воронин 1982: Воронин, С. В. Основы фоносемантики. Ленинград: Изд. Ленинградского университета. 1982. [Voronin, S. V. Osnovy fonosemantiki. Leningrad: Izd. Leningradskogo universiteta. 1982.]
- Воронин 1990: Воронин, С. В. Этимология и фоносемантика (на материале тюркских и некоторых других языков). – В: Проблемы этимологии тюркских языков. Алма-Ата: Гылым. 1990, 62–70. [Voronin, S. V. Etimologiya i fonosemantika (na materiale tyurkskikh i nekotorykh drugikh yazykov) // Problemy etimologii tyurkskikh yazykov. Alma-Ata: Gylym. 1990, 62–70.]
- Вундт 1912: Вундт, В. Звукоподражания и звуковые метафоры. – В: В. Вундт. Проблемы психологии народов. Москва: Космос. 1912. <http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Wundt/PsNar_Index.php > (28.03.2016). [Vundt, V. Zvukopodrazhaniya i zvukovyye metafory // V. Vundt. Problemy psikhologii narodov. Moskva: Kosmos. 1912.]
- Гринфилд 1984: Гринфилд, П. М. Информативность, пресуппозиция и семантический выбор в однословных высказываниях. – В: Психолингвистика. Сборник статей. Под общ. ред. А. М. Шахнаровича. Москва: Прогресс. 1984, 208–220. [Grinfeld, P. M. Informativnost', presuppozitsiya i semanticheskiy vybor v odnoslovnnykh vyskazyvaniyakh // Psikholingvistika. Sbornik statey. Pod obshch. red. A. M. Shakhnarovicha. Moskva: Progress. 1984, 208–220.]
- Димитрова 2009: Димитрова, Ст. Лингвистична прагматика. София: Велес. 2009. [Dimitrova, St. Lingvistichna pragmatika. Sofiya: Veles. 2009.]
- Журавлев 1976: Журавлев, А. П. Типы значений слова и их мотивированность. – В: Проблемы мотивированности языкового знака. Калининград: Издательство Калининградского государственного университета. 1976, 20–25. [Zhuravlev, A. P. Tipy znacheniy slova i ikh motivirovannost' // Problemy motivirovannosti yazykovogo znaka. Kaliningrad: Izdatel'stvo Kaliningradskogo gosudarstvennogo universiteta. 1976, 20–25.]
- Колева-Златева 2008: Колева-Златева, Ж. Славянская лексика звуко-символического происхождения. Tractata Slavica Universitatis Debreceniensis. Vol. 1. Дебрецен, 2008. [Koleva-Zlateva, Zh. Slavyanskaya leksika zvukosimvolicheskogo proiskhozhdeniya. Tractata Slavica Universitatis Debreceniensis. Vol. 1. Debrecen, 2008.]
- Колева-Златева 2009: Колева-Златева, Ж. Относно приложението на някои наблюдения върху съвременни български образоподражателни думи в етимологията. – В: Българският език и литература на кръстопътя на културите. Т. 2. Szeged. 2009, 117–125. [Koleva-Zlateva, Zh. Otnosno prilozhenieto na nyakoi nablyudeniya varhu savremenni balgarski obrazopodrazhatelni dumi v etimologiyata // Balgarskiyat ezik i literatura na krastopatya na kulturite. Т. 2. Szeged. 2009, 117–125.]
- Кольцова 1980: Кольцова, М. М. Развитие сигнальных систем действительности у детей. Ленинград: Наука. 1980. [Kol'tsova, M. M. Razvitiye signal'nykh sistem deystvitel'nosti u detey. Leningrad: Nauka.]

- Лотман 1978: Лотман, Ю. М. Феномен культуры. – В: Семиотика культуры. Труды по знаковым системам. Ученые записки Тартуского государственного университета. Вып 463. Тарту. 1978, 3–17. [Lotman, Yu. M. Fenomen kul'tury // Semiotika kul'tury. Trudy po znakovym sistemam. Uchenyye zapiski Tartuskogo gosudarstvennogo universiteta. Vyp 463. Tartu. 1978, 3–17.]
- Михалев 2010: Михалев, А. Б. Звукоизобразительный фонд индоевропейских корней и их производные. – В: Мир через языки, образование, культуру: Россия-Кавказ-Мировое сообщество. Материалы VI Международного конгресса. Симпозиум XI «Теоретические и прикладные аспекты исследования языков мира». Пятигорск. 2010, 46–53. [Mikhalev, A. B. Zvukoizobrazitel'nyy fond indoevropeskikh korney i ikh proizvodnyye // Mir cherez yazyki, obrazovaniye, kul'turu: Rossiya-Kavkaz-Mirovoye soobshchestvo. Materialy VI Mezhdunarodnogo kongressa. Simpozium XI «Teoreticheskiye i prikladnyye aspekty issledovaniya yazykov mira». Pyatigorsk. 2010, 46–53.]
- Михалев 2012: Михалев, А. Б. Семантическая производность индоевропейских звукоизобразительных корней. – В: Вестник ПГЛУ, №1, 2012. Пятигорск, 153–157. [Mikhalev, A. B. Semanticheskaya proizvodnost' indoevropeskikh zvukoizobrazitel'nykh korney // Vestnik PGLU, №1, 2012. Pyatigorsk, 153–157.]
- Негневицкая–Шахнарович 1981: Негневицкая, Е. И., Шахнарович, А. М. Язык и дети. Москва: Наука. 1981. [Negnevitskaya, E. I., Shakhnarovich, A. M. Yazyk i deti. Moskva: Nauka. 1981.]
- Обухова 1981: Обухова, Л. Ф. Концепция Жана Пиаже: за и против. Москва: Издательство МГУ. 1981. [Obukhova, L. F. Kontseptsiya Zhana Piazhe: za i protiv. Moskva: Izdatel'stvo MGU. 1981.]
- Пенчева 1998: Пенчева, М. Човекът в езика. Езикът в човека. София: Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“. 1998. [Pencheva, M. Chovekat v ezika. Ezikat v choveka. Sofiya: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kl. Ohridski“.]
- Поливанов 1968: Поливанов, Е. Д. По поводу звуковых жестов японского языка. – В: Поливанов, Е. Д. Статьи по общему языкознанию. Москва: Наука. 1968, 295–305. [Polivanov, YE. D. Po povodu zvukovykh zhestov yaponskogo yazyka // Polivanov, YE. D. Stat'i po obshchemu yazykoznaniiyu. Moskva: Nauka. 1968, 295–305.]
- Ротенберг 2009: Ротенберг, В. Межполушарная асимметрия, ее функция и онтогенез. – В: Руководство по функциональной межполушарной асимметрии. В. Ф. Фокин (отв. ред). Научно-исследовательский центр неврологии РАМН. Москва: Научный мир. 2009. <http://www.cerebral-asymmetry.ru/Rukovod_book.htm> (10.04.2016) [Rotenberg, V. Mezhpolusharnaya asimmetriya, yeye funktsiya i ontogenez // Rukovodstvo po funktsional'noy mezhpolusharnoy assimetrii. V. F. Fokin (otv. red). Nauchno-issledovatel'skiy tsentr nevrologii RAMN. Moskva: Nauchnyy mir. 2009.]
- Шахнарович 1979: Шахнарович, А. М. Психолингвистические проблемы овладения общением в онтогенезе. – В: Сорокин Ю. А., Тарасов Е. Ф., Шахнарович

- вич А. М., Теоретические и прикладные проблемы речевого общения. Москва: Наука. 1979, 148–191. [Shakhnarovich, A. M. Psikholingvisticheskiye problemy ovladeniya obshcheni-yem v ontogeneze // Sorokin Yu. A., Tarasov E. F., Shakhnarovich A. M., Teoreticheskiye i prikladnyye problemy rechevogo obshcheniya. Moskva: Nauka. 1979, 148–191.]
- Шляхова–Лобанова 2012: Шляхова, С. С., Лобанова А. С. Звукоизобразительность в коми-пермяцком языке. Пермь: ПГГПУ, 2012. [Shlyakhova, S. S., Lobanova A. S. Zvukoizobrazitel'nost' v komi-permyatsom yazyke. Perm': PGGPU, 2012.]
- Abelin 1999: Abelin, Å. Studies in Sound Symbolism. Doctoral Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy. Department of Linguistics. Gothenburg Monographs in Linguistics 17. Göteborg University, Sweden, 1999.
- Beck 2005: Beck, D. Ideophones, Adverbs, and Predicate Modifiers in Upper Necaxa Totonac. – In: Workshop on Structure & Constituency in Languages of the Americas 10, March 4–6, 2005. <<http://www.ualberta.ca/~dbeck/ideophones.pdf>> (09.12.2007).
- Bodomo 2006: Bodomo, A. The structure of Ideophones in African and Asian Languages: The Case of Daagara and Cantonese. – In: Selected proceedings of the 35th Annual Conference on African Linguistics. Ed. John Mugane et al., 203–213. Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Project. 2006.
- Brown 1973: Brown, R. A First Language: The Early Stages. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1973.
- Cassirer 1944: Cassirer, E. An Essay on Man. An Introduction to a Philosophy of Human Culture. Garden City, New York. 1944.
- Childs 1994: Childs, G. T. African ideophones. – In: Sound Symbolism. Eds. L. Hinton, J. Nichols, J. Ohala. Cambridge: Cambridge University Press. 1994, 178–204.
- De Jong 2001: de Jong, N. The ideophone in Didinga. – In: Ideophones. F. K. E. Voeltz, C. Kilian-Hatz. (Eds.). Typological studies in language 44. Amsterdam: John Benjamins Press. 2001, 121–138.
- Doke 1935: Doke C. M. Bantu Linguistic Terminology. London: Longmans. Green. 1935.
- Elders 2001: S. Elders. Defining ideophones in Mundang. – In: Ideophones. Voeltz, F. K. E., Kilian-Hatz, C. (Eds.). Typological studies in language 44. Amsterdam: John Benjamins Press. 2001, 63–74.
- Feld 1987: Feld, S. Dialogic Editing: Interpreting How Kaluli Read *Sound and Sentiment*. – In: Cultural Anthropology. Vol. 2. No. 2. 1987, 190–210.
- Joseph 1987: Joseph, B. D. On the Use of Iconic Elements in Etymological Investigation: Some Case Studies from Greek. – In: Diachronica. International Journal for Historical Linguistics IV.1/2. 1987, 1–26.
- Kabuta 2001: Kabuta, N. S. Ideophones in Cilubà. – In: Ideophones. F. K. E. Voeltz, C. Kilian-Hatz. (Eds.). Typological studies in language 44. Amsterdam: John Benjamins Press. 2001, 139–154.
- Kanero et al. 2014: Kanero, J., Imai, M., Okuda, J., Okada, H., Matsuda, T. How Sound Symbolism is Processed in the Brain: A Study on Japanese Mimetic Words. – In:

- PLoS ONE, 9.5 (2014). e97905. <<http://doi.org/10.1371/journal.pone.0097905>> (09.04. 2016).
- Kilian-Hatz 2001: Kilian-Hatz, C. Universality and Diversity: Ideophones from Baka and Kxoe. – In: Ideophones. Voeltz, F. K. E., Kilian-Hatz, C. (Eds.). Typological studies in language 44. Amsterdam: John Benjamins Press. 2001, 155–163.
- Kunene 2001: Kunene, D. Speaking the act: The ideophone as a linguistic rebel. – In: Ideophones. F. K. E. Voeltz, C. Kilian-Hatz. (Eds.). Typological studies in language 44. Amsterdam: John Benjamins Press. 2001, 183–191.
- Malkiel 1990: Malkiel, Y. Diachronic Problems in Phonosymbolism. Edita and Inedita, 1979–1988. Vol. 1. Amsterdam/Phyladelphia: John Benjamins Publishing Company. 1990.
- Nuckolls 1992: Nuckolls, J. B. Sound Symbolic Involvement. – In: Journal of Linguistic Anthropology. 1992. Vol. 2, No.1, 51–80.
- Nuckolls 1996: Nuckolls, J. B. Sounds Like Life: Sound Symbolic Grammar, Performance, and Cognition in Pastaza Quechua. Oxford: Oxford University Press. 1996.
- Nuckolls 1999: Nuckolls, J. B. The Case for Sound Symbolism. – In: Annual Review of Anthropology. Vol. 28. 1999, 225–252.
- Ramachandran–Hubbard 2001: Ramachandran, V. S., Hubbard, E. M. Synaesthesia – a window into perception, thought and language. – In: Journal of Consciousness Studies. Vol. 8. No. 12, 2001, 3–34.
- Reich 1986: Reich, P. A. Language Development. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Semmes 1968: Semmes, J. Hemispheric Specialization: A Possible Clue to Mechanism. – In: Neuropsychologia 6. 1968, 11–26.
- Thierry at al. 2003: Thierry, G., Giraud, A.-L., Price, C. Hemispheric dissociation in access to the human semantic system. – In: Neuron. Vol. 38 (3). 2003, 499–506. <<http://lumiere.ens.fr/~giraud/ALG/reprints/Neuron2003b.pdf>> (10.04.2016).
- Vértes 1965: Vértes E. Hangfestés és szószármaztatás. – In: Magyar Nyelvőr. 89/2. 1965, 157–164.
- Voeltz–Kilian-Hatz 2001: Voeltz, F. K. E., Kilian-Hatz, C. Introduction. – In: Ideophones. Voeltz F. K. E., Kilian-Hatz, C. (Eds.). Typological studies in language 44. Amsterdam: John Benjamins Press. 2001, 1–8.
- Waugh 1993: Waugh, L. Against Arbitrariness: Imitation and Motivation Revived, with Consequences for Textual Meaning. – In: Diacritics. Vol. 23. No. 2. 1993, 71–87.
- Werner 1940: Werner, H. Comparative Psychology of Mental Development. New York: International Universities Press. 1940.
- Werner 1957: Werner, H. The concept of development from a comparative and organismic point of view. – In: Harris, D. B. (Ed.). The Concept of Development: An Issue in the Study of Human Behavior. Minneapolis, MN: University of Minnesota. 1957, 125–148.

- Werner–Kaplan 1956: Werner, H., Kaplan, B. The developmental Approach to Cognition: Its Relevance to the Psychological Interpretation of Anthropological and Ethnolinguistic Data. – In: American Anthropologist. New Series. Vol. 58. No. 5. 1956, 866–880.
- Werner–Kaplan 1963: Werner, H., Kaplan, B. Symbol formation: An Organismic-Developmental approach to Language and the Expression of Thought. New York: John Wiley & Sons. 1963.